

Derleyenler
YALÇIN ÇAKMAK - ÖZGE DİKMEN
Huzursuz Bir Ruhun Panoraması

İletişim Yayınları 3111 • Araştırma-İnceleme Dizisi 514

ISBN-13: 978-975-05-3252-8

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Yakup Kadri Aile Arşivi

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler

YALÇIN ÇAKMAK - ÖZGE DİKMEN

Huzursuz Bir Ruhun Panoraması

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun
Edebiyat ve Düşünce Dünyası

İÇİNDEKİLER

Başlarken...	9
Önsöz: Yakup Kadri Üzerine	
MURAT BELGE	11
Yakup Kadri'nin Batı Görüşü: Garp Medeniyeti ve "Şuursuz Garpperestlik"	
TANIL BORA	17
Yakup Kadri'nin "İhanete Uğramış İnkılap" Kroniği: <i>Panorama</i>	
MEHMET ÖZDEN	43
<i>Kiralık Konak</i> yahut Erosun Fenomenolojisi	
İBRAHİM ŞAHİN	69
Yakup Kadri'ye Fransız Edebiyatı Penceresinden Bakarken	
GÜL METE YUVA	91
Yabanın Dilleri: Habil, Kabil, Babil Üçgeninde Yakup Kadri	
MURAT CANKARA	113
Yakup Kadri Karaosmanoğlu: Redingotlu Distopyadan Ütopik İnkılapçılığa Uzanan Bir Toplum Tasavvuru	
YAVUZ ÇOBANOĞLU	139

Yakup Kadri'nin Üç Ankara'sı HAKAN KAYNAR	165
"İhtiyar bir kadın belagatile...": Yakup Kadri'nin "Kadınlık ve Kadınlarımız" Başlıklı Yazıları Hakkında FUNDA ŞENOL CANTEK	185
Mahzendeki Geçmiş: Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Birinci Dünya Savaşı EROL KÖROĞLU	201
Sükûnetsiz Meskenler, Huzursuz Mekânlar: <i>Kıralık Konak ve Sodom ve Gomore'de Mekânsızlaşma</i> ZEYNEP UYSAL	225
Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hikâyelerinde Azınlıklar ÖZGE DİKMEN	243
"Büyük Adam" ve "Küçük Politika": Yakup Kadri'de Atatürk ve İnönü Ayrımı DEMO AHMET ASLAN	259
Muhabbetten Hınca: Bektaşî Aynasında Yakup Kadri Karaosmanoğlu YALÇIN ÇAKMAK	279
Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun <i>Anamın Kitabı'na Dair</i> Psikanalitik ve Sosyolojik Bir Okuma Denemesi GAYE BELKİZ YETER ŞAHİN	311
Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Mekânın Politiği HALUK ÖNER	339
<i>Hüküm Gecesi'nde İttihatçılar ve İttihatçılık</i> BARIŞ ÖZKUL	353
Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Modernleşmenin Ataerkil Dili SABANUR YILMAZ	369

Pozitivist Bir Cumhuriyet Aydını: Yakup Kadri'nin Romanlarında Pozitivist Söylem	
CAN ŞAHİN	387
Yakup Kadri'nin Romanlarında Nesil Çatışmasının Mekân Üzerinden Okunması	
BAŞAK ACINAN	411
Yakup Kadri'nin <i>Kadro</i> Yazıları: "İçeri Edebiyatı'nı Yaratmak"	
EMRE BAYIN	425
Gümrah Mahlûkların Esneyişi: Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hikâyelerinde Can Sıkıntısı	
BURCU ŞAHİN	441
Dulcinea İçin Yas: <i>Yaban</i>	
DENİZ DEPE	453
Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Tiyatrosunda Kadın, Kriz ve Ölüm	
ESRA DİCLE	465
Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Millî Mücadele Konulu Hikâyelerinde Dirijist Bilincin Temsili	
HASAN CUŞA	479
YAZARLAR	489

Başlarken...

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, geç dönem Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan düşünce ve siyaset tarihimizin, edebiyat dünyası içerisindeki önemli simalarındandır. 1889 yılında Manisa'nın önde gelen Karaosmanoğlu ailesine mensubiyetiyle Kahire'de dünyaya gözlerini açan Yakup Kadri'nin Cumhuriyet Türkiye'sinde tamamlanacak seksen beş yıllık hayatı, başta edebiyatın farklı türlerindeki eserleri olmak üzere Cumhuriyet'in kurucu kadrosu ile geliştirdiği kişisel ve siyasal ilişkilerine kadar uzanmaktadır. Tabii tüm bu serüveninin şekillenmesinde yazarın nevi şahsına münhasır "depresif" mizacının etkisi de büyüktür. Bu bakımdan Osmanlı'nın son dönemlerinde oluşmaya başlayan Yakup Kadri'nin edebiyatçı kimliğinin ve aydın kişiliğinin içi, başlangıçta mistik ve mitolojik bir tasavvurla karılırken ilerleyen yıllarda giderek kabuğunu kırıp, yeni kurulan Cumhuriyet ile ulus devlet inşasına katkı sunan ideolojik ve siyasi bir amaca doğru evrilecektir. Bu da her şeyden ziyade Yakup Kadri'nin edebiyatçı ve siyasetçi kimliğinin birlikte anılmasını beraberinde getirmiştir ki bunda Mustafa Kemal ve çevresi ile olan ilişkileri olmak üzere icra ettiği milletvekillikleri, gazete yazarlığı, diplomatlığı ve dahil olduğu aydın çevrenin (*Kadro*) önemli bir rolü vardır.

Karaosmanoğlu'nun farklı türlerden edebi eserleri, sahip olduğu "huzursuz" kişilik yapısı kadar birbirini takip eden iki devletin hakimiyet sürelerince tanıklık ettiği siyasi hadise ve atmosferin de fazlasıyla etkisi altındadır. Bunlar içerisinde, doğrudan kendi anılarına hasredilen müstakil çalışmaları da mevcuttur. Söz konusu durum da yazar tanıklığında, bir dönemin tarihi olaylarını ele alma açısından edebi türün önemine dikkatleri çekip, edebiyatın tarih ile olan ilişkisine dikkatleri çeker. Bu açıdan özellikle

Millî Mücadele ve sonrasındaki siyasi ve toplumsal gelişmelerin Yakup Kadri'nin eserlerinde sık sık yer edindiğini görürüz. Burada, inşa edilmekte olan ulus-devletin doğasına üflenen ruh ve anlatının tahkimiyle, bir dönemin "panoraması"nı çizmek veya kendince gerekli gördüğü "hesaplaşma" istencinin rolü büyüktür. Yani yazar bunu yapmakla bir nevi, Osmanlıdan devralınan ve birçok yönüyle "olumsuzluk" serdettiği çoklu bakiyenin, yeni kurulan Cumhuriyet ile ne denli bir değişim ve dönüşüme tabi tutulduğunu ya da daha doğru bir ifade ile "tutulması gerektiğine" dikkatleri çevirir.

Merkezinde yine Yakup Kadri'nin yer aldığı diğer birçok müstakil konu kadar, onun Cumhuriyet ve Kemalist kadrodan beklentilerine yönelik bu istencinde ne denli başarılı olunup-olunmadığı sorusu, bir bütün olarak elinizdeki bu çalışmada yer alan ve her biri alanının uzmanı bilim insanlarınınca ele alınan geniş bir külliyat içerisinde tartışmaya açılmıştır. Bütün bunlar da çalışmanın ana aksı olarak Karaosmanoğlu'nun kişiliği odaklı ele alınarak analiz edilmeye çalışılmıştır. O nedenle okurun karşısında çoklu, farklı ve hatta arzu edildiği gibi ezber bozucu yaklaşımlarla bir Yakup Kadri Karaosmanoğlu panoraması bulunmaktadır. Bundan ötürü her bir yazarımıza katkılarından ötürü teşekkür ederiz.

Sözü yazarlara bırakmadan önce... İki yıllık bir emek sürecinin meyvesi olan bu derlemenin başından itibaren hazırlanmasında teşviklerini esirgemeyen değerli editörümüz Tanıl Bora'yı sevgi ve saygıyla zikretmek isteriz. Hoşgörüsü, sabrı ve tecrübeleri ile her daim yanı başımızda yer aldı ve bazen yol gösterdi bazen de göstermekle kalmayıp yolu bizim için açtı. Varolsun! Ve elbetteki, kitabın hazırlık sürecinde gerekli teknik ihtimamı göstererek, esere vücut kazandıran İletişim Yayınları'nın değerli emektarlarına da hassaten teşekkür ederiz.

YALÇIN ÇAKMAK - ÖZGE DİKMEN

Önsöz: Yakup Kadri Üzerine

MURAT BELGE

Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile yakın akrabaydık. O, benim büyükannemin küçük kardeşiydi. Böylece annemin dayısı oluyordu. Dolayısıyla benim büyük dayımdı. Ama akrabalık bununla bitmiyordu. Yakup Kadri genç yaşlarında “Leman Hanım”la, bir genç hanımla tanışmıştı. Bir süre mektuplaşarak flört ettikten sonra evlenmişlerdi. Leman Hanım’ın ağabeyi Burhan Asaf’tı – bir vali ve mutasarrıf olan Mehmed Asaf’ın oğlu. Bu hısımlık kurulduğu için birbiriyle tanışan annem Cavide Hanım’la babam Burhan Bey evlenmişlerdi. Böylece, Yakup Kadri, bu sefer “hala”m Leman Hanım’ın kocası olarak, “enişte”m oluyordu.

Bin türlü aile var: her durumda, aile-içi ilişkiler farklıdır. “Sihriyet” bakımından yakın olanlar gerçek hayatta çok uzak kalabilirler. Tabii bunun tersi de mümkün. Biz Yakup Kadri ile çok yakın akraba sayılmayabiliriz; aramızdaki yaş farkı da az değil: Onun doğum yılı 1889, benimse 1943! Bunlara rağmen ilişkimizin epey yakın olduğunu söyleyebilirim. Ben de erken yaşta edebiyat severler arasına girdiğim, çok okuduğum için, onun bana çocuk muamelesi göstermesi çok uzun sürmedi. Sonuçta elbette onun davranışı belirleyecekti alışverişimizin niteliğini. O, eşit büyük insanlarımız gibi davranmayı seçti.

Benim çocukluk yıllarımda, yani daha “teen”lere girmeden, onlar elçilik yapmaktaydı: önce İran’da, sonra da yeniden İsviçre’de (“yeniden”, çünkü savaş yıllarında da oradaydılar). 27 Mayıs’ta hâlâ İsviçre’deydi. 1960’ta Dışişleri ile ilişkisini tamamlayarak emekli oldu. O sırada yeni bir anayasa yazmak üzere Kurucu Meclis kuruluyordu. Buraya katıldı. Darbe sonrasının ilk seçimi 1961’de yapılırken o da CHP’den Manisa milletvekili seçildi. Mec-

lis'in en yaşlı üyesi olarak açılışını o yaptı. 1965'e kadar Meclis'te kaldı. Bundan sonra "aktif" bir iş yapmadı sayılır. Anadolu Ajansı'nın yönetim kurulu başkanıydı.

Yetmişli yıllarda o da seksenli yaşlarına girmişti. Gençliğinde verem geçirmiş, tedavi için İsviçre'ye gitmiş ve sanatoryumda yatmış, bir ciğeri "iptal" edilmişti. Buna rağmen uzun yaşadı. Bu arada ben 1972-1974 arasında hapse geçirirken bir kere halamla birlikte görüşe geldiler. Bu sırada bizi Sağmalcılar Cezaevi'nden Selimiye'ye getirmişlerdi. Yeraltında, at ahır olarak yapılmış bir bölümü koğuşlara ayırarak hapishane yapmışlardı. Herhalde görüşe gelenler de o camlı bölüme ulaşınca kadar epey korkunç yerlerden geçiyorlardı, çünkü ben oraya gelince dayım kendini tutamadı, ağlamaya başladı.

Ben 1974'ün Mayıs ayında tahliye oldum. Bir iki ay sonra Ankara'ya gittim. Dayım gözüne baktırmaya, doktora gidecekti. Ben de onunla gittim. Doktor dikkatle muayene ettikten sonra kötü haberi verdi: "Glokom başlamış. Durdurmak da mümkün değil." Yani sorun "katarakt" falan değil (ona "aksu" diyorlar), "karasu", yani, körleşme. Görüşü % 30 dolaylarına inmişti. Yakup Kadri'nin keyfi iyice kaçtı. Ancak bu akıbete uğramadan o yılın sonunda öldü. Rastlantı, gene Ankara'da olduğum bir zamandı. Fenalaştı; hastaneye ben de gittim onunla. Az sonra komaya girdi ve o gece öldü.

Önem verdiğim bir anım, bir gün kendi edebiyatçılığı hakkında söylediği bir sözdür: "İstedğim gibi bir yazar olamadım," dedi bir gün, ikimiz konuşurken; "hayat fırsat vermedi." Bunun ne anlama geldiğini anlamamıştım, açıkladı: "Ben Proust gibi yazmak istiyordum, ama olmadı; koşullar beni Balzac gibi bir yazar yaptı," dedi. O zaman anladım. Balzac "gerçekçi" dediğimiz tarzda yazan bir yazardır. Onun romanlarını okuyarak 19. yüzyılın birinci yarısında Fransa'da nasıl yaşandığını, toplumsal sorunların neler olduğunu, sınıfların değişen özelliklerini, insanların siyasetle ilişkilerini öğrenirsiniz; hem de oldukça iyi öğrenirsiniz. Marx, Engels, kendisi bir "royalist" (kralcı) olduğu halde bambaşka ideolojilerle yaşayanlara karşı bakışının ve yargılarının çok nesnel olması nedeniyle onu çok beğenirlerdi. Analizini de çok doğru bulurlardı.

Proust ise toplumsal tarihe değil, bireysel hayata düşkündür; bir koku üstüne sayfalarca (sıkmadan) yazabilir. Duyularla, duygularla içli dışlıdır. Balzac'a kıyasla çok daha şiirseldir.

Yakup Kadri'nin ilk romanı *Nur Baba*. Burada bir tarikat şeyhini ele alarak bu gibi kurumlardaki yozlaşmayı anlatmıştı. Bunun yayımlanma tarihi 1922; erken romanlarından biri. Bu tarihlerde Yakup Kadri Ankara'ya gelmiş ve Millî Mücadele içinde yerini almış. Mustafa Kemal'le de yakın ilişki kurmuştu (gelişi 1921). *Nur Baba*'da bu ilişkinin etkisi oldu sanırım ama bu konuyu hiç konuşamadık. Çünkü Yakup Kadri "tekke" atmosferini severdi.

Hattâ “en sevdiği ortam” olduğunu da söyleyebiliriz. Henüz, tekke ve zaviyelerin kapatılmasına epey vakit var ama bu erken dönemin sohbetlerinde de bu gibi konular mutlaka açılıyordu. O zaman da bu gibi kurumların “millî uyanış”ı geciktirdiği yolunda değerlendirmeler yapıldığını tahmin edebiliyorum. Genel olarak “Proust-sever” bir Yakup Kadri’nin severek ele alacağı bir konusu olan *Nur Baba*’nın bu gibi etkiler sonucunda bir “tarikat eleştirisi”ne dönüştüğü kanısındayım.

Bundan iki yıl önce, 1920’de yayımlanan *Kiralık Konak*’ta Yakup Kadri’nin sevdiği insan Naim Efendi’dir. Yani, bir Osmanlı efendisi. Apartmanı değil, konağı, Avrupa’dan ithal elbiseleri (“redingot” vb.) değil, bir yerli icat sayılabilecek istanbulini sevdiği bellidir. Ama öncelikle Kurtuluş Savaşı, arkasından da Cumhuriyet ve batılılaşma hareketi Yakup Kadri’nin net ve tutarlı bir “anti-Osmanlı” çizgisine bağitlanmasına yol açar. Bu, zaman zaman, çok fazla inanmadığı şeyleri de savunmasına yol açmıştır. Bir kitabının adı *Zoraki Diplomat*. Burada “zoraki” olan böyle bir göreve aniden atanması. Bu yazıyı yazarken *Ana Britannica*’nın “Karaosmanoğlu” maddesine bakıyorum, şöyle bir cümle gördüm: “Dergi [yani *Kadro*] kapanınca Tiran elçiliğine atandı.” Bu yanlış! Doğrusu, “Tiran elçiliğine atanınca dergi kapandı,” olacak. *Kadro* yayımlandığı süre boyunca gizli bir “komünizm” (ya da “açık”) yapmakla suçlandı ve hakkında tartışma bitmedi. Sonunda Atatürk de kapatmaya karar verdi. Kararı ilân etmenin kibar yolu ekibin başında görünen adamı (yani Yakup Kadri’yi) şerefli sayılacak (ve uzak!) bir göreve tayin etmektir.

Böylece Yakup Kadri “hariciyeye intisab etti”. Bundan mutlu oldu mu? Bunu da hiç konuşmadık. Ama sanırım kitabına beğendiği ad da çok mutlu olmadığını ima ediyor. Öte yandan, bu yeni mesleğin Yakup Kadri’nin yeteneklerine ve kişiliğine çok da aykırı düştüğü herhalde söylenemez. Tiran’dan Prag’a, oradan Den Haag, sonra Bern, sonra Tahran ve sonunda gene Bern. Yakup Kadri’nin diplomathığı Atatürk’ün ölümünden sonra da devam etti.

Romancı olarak Yakup Kadri’ye ise, kendi deyimiyle, “Balzac olma” görevi verildi. Atatürk’ün yakın çevresinde “en yetenekli” olarak kabul edilen birkaç entelektüelden biriydi. Kurulmakta olan “modern Türkiye’ye, bu kurma çabasına”, onun da yazdığı romanlarla katkıda bulunması bekleniyordu. *Kiralık Konak* Çanakkale Savaşı ile bitiyordu. *Sodom ve Gomora* (1928) İstanbul’un işgali dönemini ele aldı (bu iki romanın yapıları birbirlerine fazlasıyla yakındı). İttihat ve Terakki’yi eleştiren *Hüküm Gecesi* bundan bir yıl önce piyasaya çıkmıştı (1926’daki Atatürk’e suikast girişiminden beri, Atatürk, kendisine biat etmeyen İttihatçılar’ı cezalandırıyordu; o bakımdan romanın zamanlaması uygundu).

Ölümünün hemen ertesinde Şevket Süreyya *Cumhuriyet*’te bir yazı yayımlamış ve Yakup Kadri’nin romanlarını okuyarak Türkiye’nin yakın dönem

tarihini anlamının mümkün olduğunu söylemişti. Karaosmanoğlu'nun bu tarih hakkında bütün değerlendirmelerine katıldığını söyleyemeyeceğim; ama romanların böyle bir seyir izlediği doğru. *Yaban* (1932) Kurtuluş Savaşı'nı, *Bir Sürgün* (1937) ise Abdülhamid zamanında yurtdışına çıkan Jön Türkleri ele alır. *Ankara* (1934) ise Kurtuluş Savaşı ve onu hemen izleyen dönemin "aferist" gelişmelerini anlattığı gibi olan tarihin sınırlarını aşarak bir "ütopya" da yaratır. *Panorama* (1953-54) ise Halk Partisi'nin son günlerinden başlar ve Demokrat Parti iktidarına kadar gelir. Bu sonuncusunu Yakup Kadri (birçok Türkiyeli aydın gibi) "karşı-devrim" olarak görür.

Sonra romanı *Hep O Şarkı*'da (1956) olay daha eskilerde, Abdülaziz zamanında geçer. Ama bu zaten Yakup Kadri'nin bir misyon çerçevesinde yazdığı romanlardan değildir. Yakın tarihi yargılamak, değerlendirmek üzere yazılmamıştır. Bunun, Yakup Kadri'nin yazamadığından yakındığı "Proust'vari" romana en yakın eseri olduğu söylenebilir. Güzel bir roman ya da novelladır.

Uzun yıllar geçimini sağladığı mesleği "zoraki"; yazarlığında da asıl istediği tarzda yazamamış... Yakup Kadri'nin yakınacak epey konusu var. Hayatında epey "çelişki" olduğu da söylenebilir. Milliyetçiydi. Ancak, fazla yabancı kelime kullandığı, yabancı edebiyatlara fazla gönderme yaptığı söylenmiş, gene milliyetçi bir ağızla eleştirilmiştir. Bu tür eleştiriler hâlâ sürüyor.

"Dil devrimi" sürecinden de fazla mutlu değildi. Bu işin aşırıya kaçtığını düşünüyordu. *Sodom ve Gomora* yeniden basılırken öz Türkçe'ye alışıktır bir yazardan (Türk Dil Kurumu üyesi) kitabı okuyup dilini yenileştirmesini istemişti. Ankara'ya bir gidişinde onu bu "düzeltilmiş" metinle boğuşurken buldum. Yapılan değiştirmeleri beğenmiyor, kendi dil zevkine uyduramıyordu.

Bu, yalnızca kendi yazdıklarının bu şekilde elden geçmesi durumunda ortaya çıkan bir konu değildi. Dil kadar içli dışlı olduğumuz, her an içinde yaşadığımız bir nesne, her an dikkat çekecek bir şekilde bir tezahür gösteriyordu. Yakup Kadri "konuşma yapmak" gibi o kadar da batıcı olmayan kullanımlara da sinirleniyordu. "Yakında 'gelme yapt', 'gitme yapt' diye konuşacağız," diyor, cümleyi bazen "mon chère" diye bitirdiği de oluyordu. "İmge", "tümce", "sözcük" gibi öz Türkçe kelimeleri de hiç kullanmadı.

Kemalizm'le ilişkisi de çok rahat değildi. Bu aslında oldukça karmaşık bir konu. Yakup Kadri belki Kemalizm'den çok Kemal'in kendisine bağlı bir aydındı. Bütün dostları, yakınları gibi Atatürk'e hayrandı. Onu "şahsen" tanıyan olmak da bu hayranlık bağını güçlendiriyordu. Gelgelelim, bu hayranlıktan ötürü sözcüğü "Güneş-Dil Teorisi"ne, Romalılar'ın aslında Türk olduğuna vb. hiçbir zaman inanmamıştı.

Mustafa Kemal'in yapmak istediğini bütün kalbiyle kabul ediyordu. Batılılaşmak ona göre de şarttı. Amacı paylaşıyordu ama bu amaca ulaşma niyetiyle yapılan her şeyi onaylamıyordu.